

Örmény típusú oromszegő készítése

TÖRTÉNETI KITEKINTÉS

Fa Lili Eszter

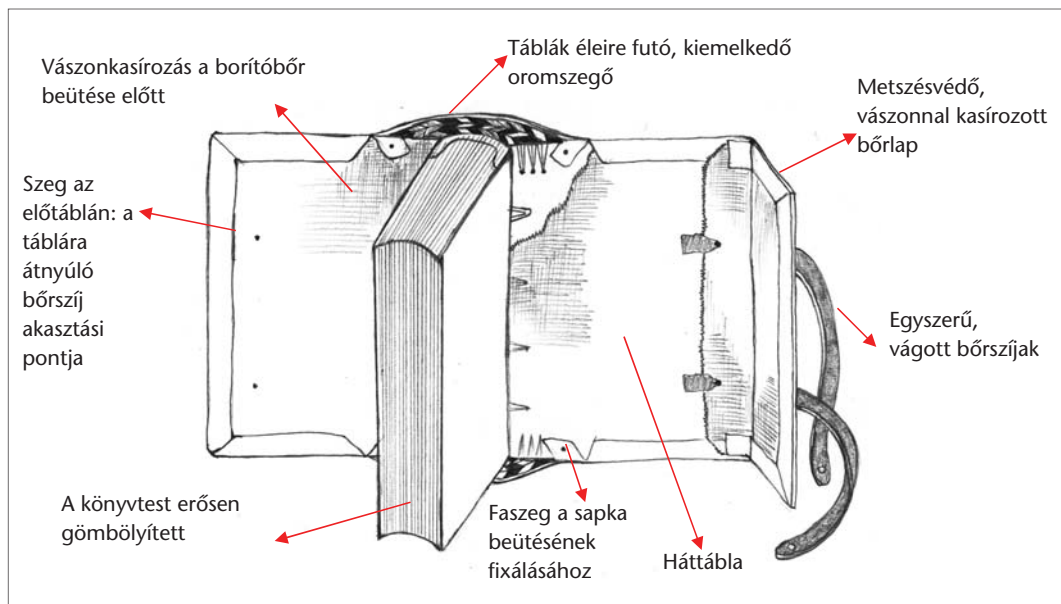
Könyv- és papírrestaurátor, Veszprém Megyei Levéltár

Számos ábrázoláson, ikonon, mozaikon, miniatúrán látható bizánci típusú könyvkötés. Ezt leginkább összefoglaló fogalomként használjuk, általánosságban a keleti keresztény hagyomány könyvkötéseit értjük alatta. A kódexforma kialakulása és terjedése a kereszténység elterjedésével függ össze, gondoljunk az észak-afrikai kopt keresztények korai táblás kötéseire. Az örmények a 4. század elején veszik fel a kereszténységet. A Bizánci Birodalom területén a bizánci, szír, görög könyvkötési hagyományba illeszkednek. Az egész terület könyvkötési hagyománya meglepően konzervatív, hosszú évszázadokon keresztül minimális variációk jellemzik. Az első fennmaradt örmény kötés a 10. század végére datálható, a legjellegzetesebbek a birodalom 1453-as felbomlása után a 15–18. században készültek.

A keleti kereszténységben elterjedt könyvtípus jellegzetessége, hogy a könyvtestet alkotó ívfüzeteket bordák használata nélkül láncöltéssel

fűzték egymáshoz, és ugyanakkor a táblákhoz is. Az íráshordozó anyaga papír vagy pergamen, a papírt már jóval az európai használat előtt ismerték (10. század vége), de a pergamen is egészen a 18. század elejéig használatban maradt. Az ívfüzetek 8–12 félbehajtott lapból álltak, az ívéleken kis V alakú bemetszést vágtak, ezzel segítve a fűzést. A bizánci kötések fatáblái vastagok, élükön vajat fut, ezzel szemben az örmény kötésekben található táblák általában 2–3 mm vékonyak, vajat nélküliek. A táblák száliránya általában merőleges a gerincre, ez valószínűleg a több ponton átfűrt (lásd fűzés és oromszegő alpok elkészítése) vékony táblák eltörésének megakadályozása miatt készült így.

Az örmény kötések egyik legszembeütőbb jellegzetessége, hogy a görög-bizánci kötéseké is, a táblák élére futó, emeletes oromszegők. Ezenkívül a festett, általában piros színű metszések, az előtáblán záródó, egyszerű, átnyúló

1. ábra. Az örmény kötések jellegzetességei

kapcsok (a könyv méretétől függően, általában két kapocs), a háttábláról az arcmetszésre záródó, belülről vászonnal kasírozott bőrlap, mely védi a kötet metszését. A gerinc erősen gömbölyített, később ez adja az oromszegő ívét is. A gerincen nyersvásznon kasírozás van, amely körülbelül a táblák egyharmadáig fut, ezen keresztül készül az oromszegők alapja is. A táblák belső oldalát szintén vászonnal kasírozták, általában egy-színűvel, de értékesebb köteteken dúcnyomott vagy mintás, finom selyem brokátot is használtak. A beütések csak a kasírozás után készültek, az oromszegők végénél a bőr beütést bemetszeték, ennek leragasztásakor a sapka formáján lehetett még igazítani. A kötések egészsbőr kötések, aranyozást nem használtak, díszítésükre vaknyomásos kereszték, ornamentális motívumok használata jellemző. A gerincen gyakran látható azzal párhuzamos vaknyomásos léniázás, ezzel feltehetően a kötetek nyílását segítették elő. Az „amulettyszerű” ex voto fémdíszítések felszerelése (ezüst kereszték, láncok, gyűrű, pecsédísz, fémlapok, féldrágakövek) gyakran jóval későbbiek az eredeti kötésnél.

Az örmény kötésekben látható oromszegők összetett, emeletes oromszegők, egy a táblák peremére is kifutó, hozzávarrt elsődleges alapra készülnek. A másodlagos, hozzátartott alapokat, leggyakrabban három darabot, a díszítoszálak erősítik az elsődleges alaphoz.

Valószínűleg a kopt keresztények korai fatáblás kötésein látható oromszegőből fejlődnek ki a későbbi fatáblára futó emelt, összetett oromszegők.

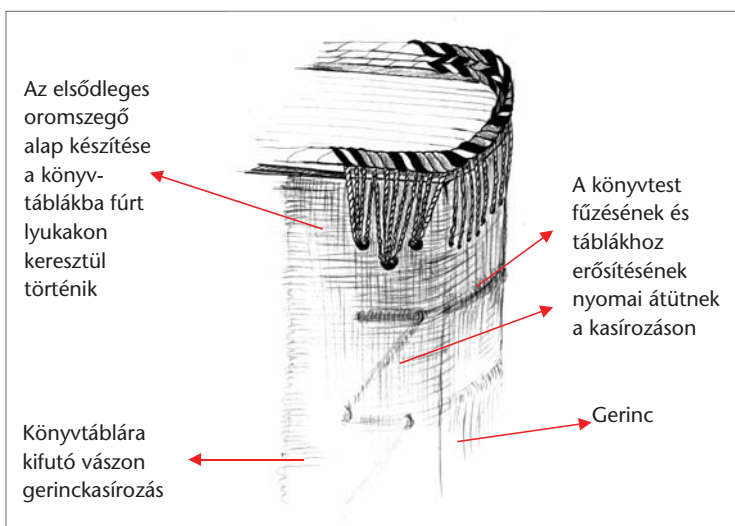
A bizánci-görög oromszegők között jóval nagyobb a formai változatosság, mint az örmény típusú oromszegők között. Utóbbi területileg, időben, színhasználatban is kevés variánst mutat.

Az elsődleges oromszegő alap, illetve a másodlagos alapok sodort zsinemből készültek. Az elsődleges alap és az utoljára felvarrt másodlagos alap körülbelül egyforma vastag, az első kettő másodlagos alapok vékonyabb zsinegre készültek. A díszítő öltést selyemcérnával készítették. Legjellemzőbbek a fekete, fehér, piros színnel készült háromszínű oromszegők. Gyakori még a kék, fehér, piros háromszínű oromszegő is. A fekete helyett nagyon ritkán zöld szín is előfordul.

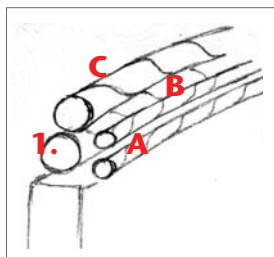
A metszésfestés az oromszegő előtt kb. 5–10 mm-re véget ér, onnan a papír vagy pergamen színe látszódik, valamint gyakran húztak lezárásként vékony fekete vonalat a kialakult patkóforma mentén. A metszésfestést valószínűleg az oromszegők elkészülte után festették. Általában piros színű, de luxuskiadványokon többszínű, díszes, figurális metszésfestés is előfordul.

AZ OROMSZEGŐ VARRÁSA

Összefoglalva tehát az örmény oromszegő két fő részből áll, az elsődleges oromszegő alpból (1.) és a hozzátartott, másodlagos oromszegő alapokból (A, B, C). Az elsődleges oromszegő alap az oromszegő elkészülte után nem látszik, csak a három sor másodlagos oromszegő alapra elkészített színes, díszítő öltéssor.

2. ábra. Az oromszegő a vászonkasírozáson keresztül készül

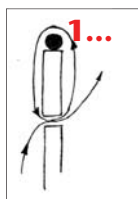

3. ábra. Az elsődleges (1.) és másodlagos alapok (A, B, C) elhelyezkedése

Az oromszegő készítését a J. Hille–S. L. Merian cikk alapján mutatom be. A korábbi J. Hille–J. Greenfield szakirodalom a három másodlagos alapot egy menetben varrja az elsődlegeshez, ennek kivitelezése jóval bonyolultabb, mint az itt bemutatásra kerülő.

Az oromszegő varrása a gerinckasírozáson keresztül történt. Az elsődleges oromszegő alap elkészítéséhez a táblákat fejnél és lábnaál, általában három helyen átfúrták. A lyukak a táblák szélétől 2-3 cm-re, egymástól 5-6 mm-re estek. A középső lyuk kicsit mélyebben volt, általában ezen keresztül futott a legtöbb szál, emiatt a legsérülékenyebb is volt. Az elsődleges alapot egyszínű fűzőcérnával erősítették a tábla éléhez a táblán átfúrt lyukakon keresztül, a fej-, illetve lábmeteszésekre pedig a hurokkötők alatt az ívfüzeteken keresztül.

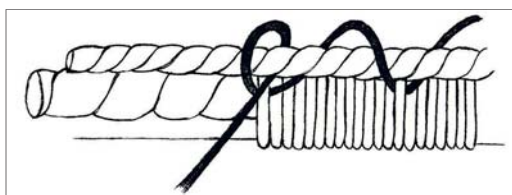
Az elsődleges oromszegő alap elkészítése. Ugyanabba az ívfüzetbe kétszer is beleülthettek, de ez nem volt kötelező, mint ahogy az sem, hogy a fűzőszálak szorosan fedjék az alapot.

4. ábra. Az elsődleges oromszegő alap hozzáerősítése a tábla pereméhez a táblába fúrt lyukon keresztül

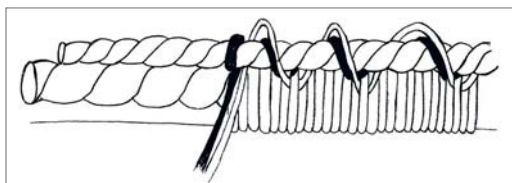
1. fénykép. Az elsődleges oromszegő alap elkészítése

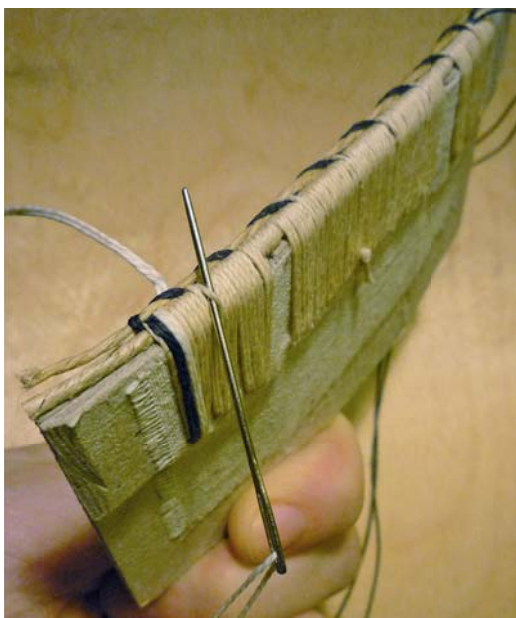
5. ábra. Az első díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

2. fénykép. Az első díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

6. ábra. A második díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

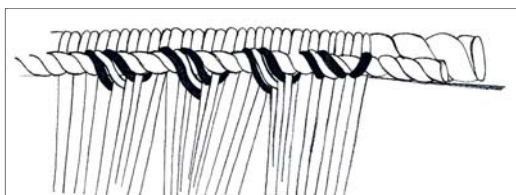

3. fénykép. A második díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

4. fénykép. A harmadik díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

A második, fehér színű díszítő öltéssor közvetlenül az első fekete szál mellett indul a tábla belső oldaláról, majd az elsődleges és az A jelű alap között jön ki a metszés irányába, majd még mindig szorosan az első fekete szál mellett haladva hurkolja át az A jelű alapot, miközben az elsődleges alap egy rögzítő cernája alatt halad.

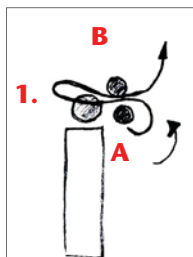
7. ábra. A harmadik díszítő öltéssor készítése az A jelű (első) másodlagos oromszegő alapon

A díszítő öltéssorok lényege: amikor a hímzőszál metszés felől haránt kanyarodik a gerinc irányába, ott az ív folytatásában leölt menetirányban az elsődleges alap varrásának egy szála alá, de csak a színek megfelelő sorrendjét betartva, szorosan egymás után jön ki újra a metszés felé az elsődleges és az első másodlagos alap között.

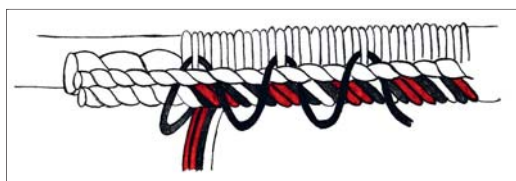
A két, piros színű díszítő öltéssor külön tűvel készül, a két dupla színes szál így szebben és könnyebben eligazgatható az A jelű alapon.

5. fénykép. A dupla piros szál varrása két külön tűvel készül

8. ábra. Az első díszítő öltéssor készítése a B jelű (második) másodlagos oromszegő alapon

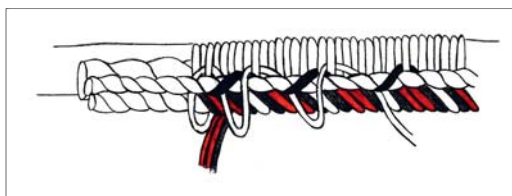

9. ábra. Az első díszítő öltéssor készítése a B jelű (második) másodlagos oromszegő alapon

6. fénykép. Az első díszítő öltéssor készítése a B jelű (második) másodlagos oromszegő alapon

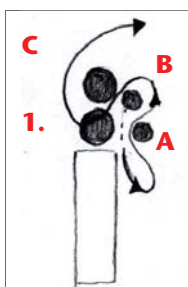
Ugyanebben a színsorrendben, ellenkező irányban folytatódik a B jelű másodlagos oromszegő alap hozzávarrása az elsődleges alaphoz. A hímzőszál itt már az elsődleges alap varrása alá öltve a két másodlagos alap között jön ki a metszés irányába.

10. ábra. A második díszítő öltéssor készítése a B jelű (második) másodlagos oromszegő alapon

7. fénykép. A második díszítő öltéssor készítése a B jelű (második) másodlagos oromszegő alapon

11. ábra. Az első díszítő öltéssor készítése a C jelű (harmadik) másodlagos alapon

Miután a B jelű másodlagos alapon is elkészült a díszítő öltéssor, hozzátartja a harmadik másodlagos alapot, egy körülbelül az elsődleges alap vastagságával megegyező színeget, és a már ismertetett módon ezen is elkészíti a színes cérnákkal a díszítő öltéssort. A hímzőszál itt már az elsődleges alap varrása alá öltve a B és a C jelű másodlagos alap között jön ki a metszés irányába.

12. ábra. Az első díszítő öltéssor készítése a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon

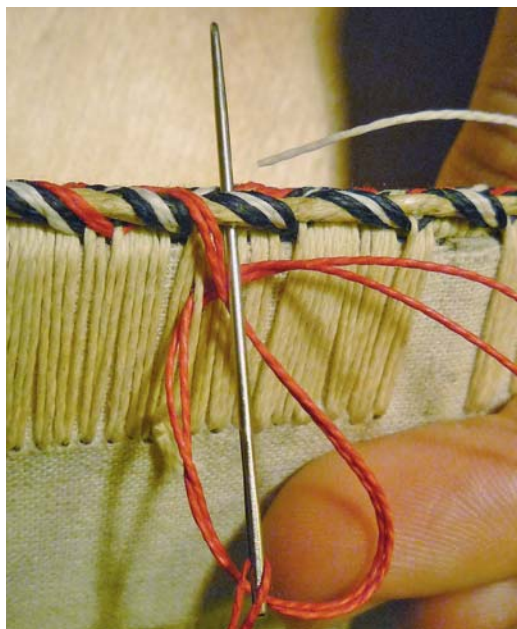
8. fénykép. Az első díszítő öltéssor készítése a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon

9. fénykép. Az elkészült első három díszítő öltéssor a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon a metszés felől

10. fénykép. Az elkészült első három díszítő öltéssor a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon a gerinc felől

11. fénykép. A negyedik díszítő öltéssor készítése a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon

12. fénykép. A hatodik (!) díszítő öltéssor készítése a C jelű (harmadik) másodlagos oromszegő alapon

Mivel a harmadik másodlagos alap vastagabb, ezért a két piros díszítő öltéssor után egy harmadik dupla piros szállal is elkészítheti a díszítő öltéssort. A három piros szál egymás mellé kerül. A sor végén az elsődleges oromszegő alap alatt átvezetve a tűt, a hímző cérnát a tábla belső oldalára ragasztja ki.

13. ábra. Az örmény oromszegő mustrája

13. fénykép. Az elkészült oromszegő metszés felől

14. fénykép. Az elkészült oromszegő gerinc felől

SZAKIRODALOM

- G. Boudalis: Endbands in Greek-style bindings, *The Paper Conservator*, Vol. 31. 2007.
- G. Boudalis: The evolution of a craft: Post-byzantine bookbinding..., PhD Thesis, Univ. of the Arts, London, 2004.
- J. Greenfield, J. Hille: *Headbands*, New Castle, 1990.
- J. Hille, S. L. Merian: *The Armenian Endband: History and Technique*, *The New Bookbinder*, Vol. 31. 2011.
- IAA, Index of Armenian Arts http://armenianstudies.csufresno.edu/iaa_miniatures/ms_list.aspx
- D. Kouymijan, N. Voskanian: *The arts of Armenia*, Lisbon, 1992.

- D. Kouymijan: *Armenian Bookbinding from Manuscript to Printed Book*, *Gazette du livre médiéval*, Vol. 49., 2006.
- D. Kouymijan: *Post-Byzantine Armenian Bookbinding and its relationship to the greek tradition*, 2008. <http://armenianstudies.csufresno.edu/>
- Les tranchefiles brodées, *Bibl. Nat. Paris*, 1989.
- C. Maywald-Pitellos F.: *Die Kapitale, Königswinter*, 2003.
- C. Maywald-Pitellos, F. *Prenzlau: Die Kapitale*, Norderstedt, 2002.

A szerző örömmel fogad ritkább, érdekesebb oromszegőkről készült fényképeket, illetve, ha lehetőség van rá, személyesen is megtekinti.

KÉZMŰVES ÖRÖKSÉG: A MÁNAK SZÓLÓ MŰLT

Veszprémi és kenesei iparosok életét mutatja be az az időszakos kiállítás, amely 2012. április 12-én nyílt meg a Veszprém Megyei Levéltárban. A Veszprémi Ipartestülettel és a Laczkó Dezső Múzeummal közösen megrendezett kiállítás 2012. december 12-éig várja az érdeklődőket.

Veszprém évszázadok óta híres kézművesipara bőséges tárgyi és dokumentumanyagot hagyott ránk. A Veszprém Megyei Levéltár időszakos kiállítása a teljesség igénye nélkül állít emléket a város iparosainak a 19. századtól napjainkig. A levéltárban és az iparos családoknál őrzött fényképek, dokumentumok, szerszámok, mesterremekek vallanak a város építő- és szolgáltató iparának múltjáról. Betekinthetünk egy-egy iparos műhelyébe, kézműiparának titkaiba (építész, kőműves, műbútorasztalos, fazekas, kötélgyártó, molnár, órás, úri szabó, cipész, kalapos, borbély, könyvkötő, vendéglős, taxis...) Ízelítőt kapunk a 125 éves Veszprémi Ipartestület, a Királydíjas Veszprémi Iparosdalárda hétköznapijairól és ünnepeiről.

